

Весна СЕКУЛИЋ

ПОГРОМИ НАД СРПСКИМ СТАНОВНИШТВОМ ВУЧИТРСКОГ КРАЈА КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Овај рад кроз бројне примере показује да је положај српског становништва у Вучитрској кази на крају XIX и почетку XX века био и тежи него у осталим косовским регијама.

Кључне речи: Вучитрска каза, Срби, Арбанаси, терор

Сматра се да је на месту данашњег Вучитрна био римски град Вицијанум.¹ Мада је у састав српске државе ушао још за време Немање, значајно место постаје тек касније, од 1365. године, од када се налази у саставу Области Вука Бранковића. У Вучитрну је столовао, једно време, Вуков син Ђурађ. Сматра се, такође, да је Вучитрн тада био веће место од Приштине. Вероватно због тога, по првом освајању Деспотовине 1439. године, Шабедин-паша, беглербег Румелије и, како се сам потписује, „господар свим западним странама“, одређује Вучитрн за своје седиште.² После коначног пада Косова под Турке 1455. године Вучитрн ће постати седиште санџака.³ Седиште санџаката (управа санџака) Вучитрн је остао кроз читав XVI и XVII век, а номинално готово до краја

¹ К. Н. Костић, *Наши нови градови на југу*, Београд 1922, 55.

² К. Јиречек, *Историја Срба*, II, Београд 1952, 328.

³ Х. Шабановић, *Управна подела југословенских земаља под џурском влашћу до Карловачког мира 1699. године*, Годишњак Историског друштва БиХ, Сарајево 1952, 177; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1449–1683*, Београд 1974, 92–94.

XVIII века.⁴ Слабљење турске централне управе искористио је арбанашки род Џинића да седиште санџака премести у Приштину. Према сведочењу Гиљфердинга, у другој половини XIX века Вучитрн је био седиште мудира, а касније кајмакама.⁵ Почетак опадања Вучитрна уследио је после турског освајања Крита 1645. године и после неуспешног продора Аустријанаца у аустро-турским ратовима. Нарочито се његово опадање, у односу на суседну Митровицу, појачало после изградње пруге Солун–Скопље–Митровица, која је пуштена у саобраћај 1873/1874. године.⁶

Етнички састав становништва Вучитрна је врло рано постао неповољан по Србе. То је највероватније због тога што је у њему било седиште санџака. Немамо пуно сигурних података о броју становника који су живели у Вучитрну и његовој околини. Према Гиљфердингу, Вучитрн је 1857. год. имао око 400 кућа, од тога 250 муслиманских и око 150 православних (српских).⁷ Крајем XIX века Вучитрн је имао 800 кућа, од којих је 250 било српских.⁸ Почетком XX века, тј. 1905. год., у њему је било 469 српских домова.⁹ Као што немамо тачних и поузданих података колико је Срба уопште било у вароши Вучитрну, тако те податке немамо ни за сва села вучитрнске околине. Неки подаци о броју Срба у вучитрнском крају остали су нам сачувани у црквеним документима. Тако нам је остао сачуван податак за 1899. годину, према којем су Вучитрн и вучитрнско намесништво, које је поред данашње територије општине Вучитрн обухватало и део Дренице са манастиром Девичем, имали 4 парохије, 3 цркве у којима се обављала служба и 510 српских домова.¹⁰

Овим радом је обухваћен период од Берлинског конгреса до ослобођења 1912. године, с тим што је осма деценија XIX века, због недостатка извора, посредно пропраћена. Област обухваћена радом ослања се на територију данашње општине Вучитрн, у нешто проширеном ви-

⁴ А. Урошевић, *Вучитрн*, Гласник Скопског научног друштва, књ. XIX, Скопље 1938, 216.

⁵ Према: А. Урошевић, *Вучитрн*, 217.

⁶ *Протокол йисама Ойишине йећке 1870–1880*, Приштина – Београд 1992, 7.

⁷ А. Урошевић, *Вучитрн*, 221.

⁸ Т. П. Станковић, *Пушине белешке йо Сџарој Србији*, Београд 1910, 113.

⁹ Б. Перуничкић, *Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету*, Београд 1989, 19.

¹⁰ Вид. Б. Перуничкић, *Писма српских конзула из Приштинине 1890–1900*, Београд 1985, 26.

ду. Вучитрнска каза или нахија (у документима се срећу и један и други назив) обухватала је шири простор. У склопу ове нахије налазили су се и северни део Дренице (у којој је турска власт неуспешно покушавала да успостави мудирлук), Бајгорска Шаља, са делом копаоничких села, и део Лаба (ова река је представљала јужну границу нахије). Јужни обронци планине Чичавице такође су били обухваћени овом нахијом.

Облици страдања српског становништва на овим просторима били су разнородни, кретали су се од ситних шиканирања до убистава. Систематизоване податке о зулумима које трпе Срби на Косову и Метохији налазимо у извештајима српских конзула. Прекретницу у овој акцији представља долазак Стојана Новаковића на чело српског посланства у Цариграду 1886. године. Под његовим утицајем јача просветно-политичка делатност Србије у српским земљама под турском влашћу, па се 1887. год. оснивају први српски конзулати у Скопљу и Солуну, а већ 1889. год. у Приштини и Битољу.¹¹ Основни задатак новооснованих конзулата био је да раде на побољшању положаја Срба на овим просторима. Како се та делатност остваривала? Пре свега, у прикупљању података и извештавању српске владе у Београду о страдању српског становништва у области коју покривају. У њиховим извештајима често срећемо податке о тешком положају Срба у вучитрнском крају.

Иако су Срби на овим просторима били изложени терору од пропасти српске средњовековне државе, њихов се положај знатно погоршао после Берлинског конгреса и успостављања независне Србије. Како је Србија ширила своју независност, тако је терор растао, што илуструје и оснивање преког војног суда у Приштини на сам дан проглашења Србије за краљевину (22. фебруара 1882. год.). За пет година колико је овај суд радио, поклано је око 7000 Срба и још 300 осуђено на робију. Осуђивани су најугледнији људи: учитељи и свештеници, трговци и сеоски кметови.¹²

Пресудама овог суда страдали су угледни Вучитрнци – Данило Фртунић, свештеник, и Јосиф Студић, учитељ. Данило Фртунић – Поп Данче, како су га звали суграђани, осуђен је због помагања српске војске у српско-турским ратовима на 101 годину робије.¹³ Био је заточен у, по злу чувеној, Канли-кули у Солуну, а затим на острву Родосу. Осло-

¹¹ Д. Богдановић, *Књига о Косову*, Београд 1985, 150.

¹² *Косово и Метохија у српској историји*, Београд 1989, 226–227.

¹³ О. Николић, *Српске школе у Вучитрну 1828–1912*, Приштина 1996, 187.

бођен је 1892. год. захваљујући интервенцији српске владе и Сави Грујићу, српском посланику у Цариграду.¹⁴ Пре тога је његова породица распродала готово читаву имовину да га ослободи из заточеништва.¹⁵

Учитељ Јосиф Студић био је осуђен на шест година тешке робије. Казну је издржао на острву Митилени. Ослобођен је после издржаних пет година. По повратку у Вучитрн трпео је разне зулуме, због којих није могао да ради у школи, па је отишао из града.¹⁶

Школа због овога није престала са радом. У то се уверио и конзул, који је приликом посете Вучитрна у школи затекао 60 ученика, и учитеље Лазара Студића и Антонија Радивојевића. Следеће школске 1890/1891. године учитељи су били Антоније Радивојевић и Димитрије Лемпић (ћак IV разреда Богословије у Призрену). Те године број ученика се повећао, школа је имала 78 мушких и 5 женских ђака.¹⁷ Поред Вучитрна конзул је посетио и друга места на Косову. Приликом обиласка Самодреже затекао је 4 српске куће. Пре српско-турских ратова у Самодрежи их је било 50 српских, а у време његове посете 70 арнаутских и само 4 српске куће. Видео је конзул и темеље цркве где се причестила српска војска пре битке на Косову.¹⁸

Ситуација у Вучитрну била је све несношљивија, о чему сведочи и то да је жандар Малић у кући Саве Живковића растерао српску свадбу.¹⁹ Зулумима нису били изложени само становници у граду, већ и мештани суседних села. Појединачни случајеви су бројни. Тако су убијени неки Пана из Гојбуље и још четири Србина из околине Вучитрна.²⁰ Фејзула Маџун из Вучитрна хтео је да одузме њиву Димитрију Стамболићу из Новог Села, коју је овај добио од оца у баштину. Димитријева кућа је била под присмотром, и он годину дана није смео да изађе из ње.²¹ Нису би-

¹⁴ АС МИД – ПП бр. 611, 1892.

¹⁵ Б. Нушић – Сави Грујићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 38, од 14. марта 1890.

¹⁶ О. Николић, *Српске школе у Вучитрну*, 186–189.

¹⁷ Вицеконзул Т. П. Станковић госп. Сави Грујићу, Мин. ин. дела, ПП Но 122, од 5. новембра 1890.

¹⁸ Вицеконзул Т. П. Станковић госп. М. Кр. Ђорђевићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 116, од 14. јуна 1891.

¹⁹ Вицеконзул Т. П. Станковић госп. Ник. Пашићу, пред. Мин. савета, Мин. ин. дела, Пов. Но 57, од 1. јуна 1892.

²⁰ Деловођа конзулата Иван Иванић госп. С. Лозанићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 77, од 17. августа 1894.

²¹ Конзул Т. П. Станковић госп. Ђорђу С. Симићу, пред. Мин. савета, Мин. ин. дела, Пов. Но 111, од 28. јула 1897.

ли ретки ни случајеви убиства Срба. Тако су 28. јула 1897. год. Арнаути убили Перу Раденковића из села Сибовца. За своје зулуме углавном нису били кажњавани, о чему сведочи пример Арнаутина Исе Рушитовића, који се и поред три убиства слободно шетао Вучитрном. Често су предмет напада биле и српске жене, иако је познат однос Арбанаса према женама. Азим Тазли из Сибовца напао је удову Бојану Дикићеву из истог села да је силује, али се она спасила и отишла у Приштину. Чувени разбојник Абдурахман Мунишевић напао је на кућу Стевана Студића, из Вучитрна, за време свадбе домаћиновог сина. С обзиром на то да су сватови били у великом броју, узвратили су напад.²²

Како је Турско царство слабило, арбанашки зулуми били су све већи, и Арбанаси све необузданији. Анархија је била у пуном јеку. Тага су били свесни и паметнији мухамеданци, што илуструју и речи једног старијег турског чиновника које је изговорио једном угледном Србину из Вучитрна: „Наше је царство као свиња пред Божић: као што свиња чека секиру која ће да је премлати, тако и ми очекујемо последњи час.“²³ Тешке зулуме, и нарочито пљачке, трпели су трговци, занатлије и остали бројни становници. Тако су страдали Цвеја Којић (хлеббар), Данче Микић, трговац, Миленко К. Влајић, опанчар, Стеван А. Студић, па чак и сиромас Миленко Бабамусић, рибар, коме су једном приликом отели сву рибу. Молбе и тужбе нису помагале. Власт је била немоћна, а зликовци су узели маха. Злочини које су ови вршили бројни су и разноврсни. Од убистава, преко рањавања, пљачки, до отимања девојака. Тако је Беслим Ајетовић, синовац Фете Бајрамовића, иначе војводе девичког, убио слугу манастира Девича Луку. Власти су на ово затварале очи, а и када би, понекад, наредиле да се зликовци затворе, као што је то једном био случај са познатим зликовцем Абдурахманом Мунишевићем, који је био затворен недељу дана, ови би се опет нашли на слободи. Поред зулума, становници су морали да трпе и оскудицу, јер су радње у Вучитрну често биле затворене.²⁴

Због оваквих и оволиких зулума Вучитрн упућује жалбу султану да их заштити, као што то чине Митровица и Колашин.²⁵ Жалбе и мол-

²² *Задужбине Косова*, Призрен – Београд 1987, 637–646.

²³ Свет. Ст. Симић госп. Вл. Ђорђевићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 216, од 30. новембра 1898.

²⁴ Конзул Свет. Ст. Симић госп. Сими Лозанићу, Мин. нар. привреде, заст. Мин. ин. дела, Пов. Но 43, од 14. фебруара 1899.

²⁵ Исто, Пов. Но 59, од 19. фебруара 1899.

бе не помажу, а број зулума се све више повећава. Арбанаси у Вучитрну нападају, бију српску школску децу на улицама, а учитељу Глигорију Поповићу прети Махмуд Хафуз Исмаил. Учитељи више не смеју да прате децу кућама. Често су главни покретачи и иницијатори зулума над Србима били свештеници исламске верске заједнице. Они су јавно по цамијама проповедали истребљење Срба: „Сваког Србина“, веле, „на кога сумњате, одмах убите! Видеће се која сабља сече, српска или турска!“²⁶ Није био редак случај да поједини Арбанаси потурче Србе. Тако је Арбанас Адем из села Неволјана потурчио свога чобанина Гвоздена. Иако је то било против Гвозденове воље, он није смео да се жали, јер би га Адем са својом дружином убио.²⁷ Злочинци за своје злочине нису бирали место, већ су то радили где год им се укаже прилика. Тако су искористили одсуство Данила Милутиновића, касапина, и пред болесном децом силовали му жену. Данило је поднео тужбу, али су га на суду исмејавали.²⁸

Турске власти су знале да им највећа опасност прети од ученијих људи – свештеника, па су њих највише и прогонили. Арнаути, у свом бесу према свему што је српско, из почетка их нису злостављали, остављали су их по страни од својих зулума, али су на ово све више забрављали. О томе најбоље сведочи пример оца Теофила, игумана манастира Девича, који је извесно време провео у Вучитрну, не смевши да се врати у свој манастир. Конзул Светислав Симић је поводом овог случаја приметио: „Догађаји ... карактеришу расположење мухамеданаца у овим странама и показују да је њихов бес управљен сада и на свештенике, које су, донекле, штедели.“²⁹

Свештеници су при крају XIX века били изложени, понекад, таквим зулумима да нису смели да обилазе парохију и обављају службу. Такав је био случај попа Милосава, који није смео да оде у своју парохију, село Гојбуљу, јер му то није дозвољавао Ахмед-ага Кариманага, господар села.³⁰

²⁶ Конзул Свет. Ст. Симић госп. др Вл. Ђорђевићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 83, од 28. марта 1899.

²⁷ Исто, Пов. Но 111, од 15. априла 1899.

²⁸ *Задужбине Косова*, 654.

²⁹ Конзул Свет. Ст. Симић госп. Сими Лозанићу, заступнику Мин. ин. дела. Пов. Но 166, од 2. јуна 1899.

³⁰ Исто, Пов. Но 168, од 4. јуна 1899.

Поред тога што чине велике зулуме Србима, Арбанаси се све више наоружавају. Сада Вучитрн представља једно од главних стоваришта муниције, у који долазе качачки одреди.³¹ Међу вучитрнским и приштинским првацима има трвења. Приликом изградње пута Приштина–Преполоац, Вучитрнци нису хтели да раде, јер су сматрали да ће он користити само Сулејман-паши приштинском. Ако би се десило да Вучитрнци буду у неком спору са Арбанасима из Приштивске казе, изгубили би спор. Зато се они залажу да се отцепе од Приштине, и да код њих буде столица санџака.³² Да је ситуација у Вучитрну била све лошија, уверио се и сам конзул када је 15. октобра 1899. посетио Вучитрн. Увидео је да је у граду жалосна ситуација, да је у опадању и да у њему има нешто више од 20 српских кућа. Срби који су ту живели – нису смели да славе славу. И када би је славили, било би то тек да се обичај одржи, јер другачије нису дозвољавали зулумћари.³³

Ко су били познати зулумћари у вучитрнској нахији? Највећи су, свакако, породица Мађуни из фиса Краснићи, за које је конзул Светислав Симић приметио да нису много богати, али да их има много и да су познати као грдни зулумћари. Највећи тлачитељи Срба из ове породице били су Мула Фејзула, брат му Иса и Кахриман Мађунац. Поред њих, по злу су чувени још и: Абдурахман Мунишевић, Зећа Ахметовић, Реџеп Илијаз, Мустафа Осман, Чауш Абдурахман, Махмут Хафуз Исмаил, Беслим Ајетовић, Кариман Осман Јузбашаић и др. Као заштитници ових, али и бројних других зулумћара, иступају Ајдар-ага Мађунац и Ћамил-ага.

Због оваквих односа, арбанашки зулумћари нису престајали да чине разне зулуме. Тако је познати зулумћар Абдурахман Мунишевић, чим је изашао из затвора, где је кратко време боравио, поново наставио да чини исте ствари. Напао је на дућан Спира Мањоковића у намери да убије Светозара, сина Димке Елезовића, угледног Вучитрнца, члана Црквене општине и црквеног татора. Светозар је једва успео да се извуче. Његов отац Димка Елезовић жалио се кајмакаму, на шта је овај наредио да се Абдурахман доведе. Заптите, међутим, ово нису урадиле, правдајући се да не могу пронаћи Мунишевића, иако су се сретали с њим на улицама Вучитрна.³⁴

³¹ Исто, Пов. Но 186, од 14. јуна 1899.

³² Конзул Свет. Ст. Симић госп. др Вл. Ђорђевићу, пред. Мин. савета, Мин. ин. дела, Пов. Но 333, од 10. септембра 1899.

³³ Исто, Пов. Но 364, од 20. октобра 1899.

³⁴ Конзул Свет. Ст. Симић госп. др Вл. Ђорђевићу, пред. Мин. савета, Мин. ин. дела, Пов. Но 390, од 17. децембра 1899.

Нису, међутим, сви представници турске власти са одобравањем посматрали арбанашке зулуме. Један од таквих био је Шемси паша. Он је током афере која је избила 1901. године, после убиства Митровчанина Ђорђа Стерђевића и заробљавања Трифуна Попадића од стране Исије Фератагића, кренуо да овога зароби, а да Трифуна избави из заробљеништва. Исија се са својим затвореником Попадићем повукао у Дреницу, где Шемси паша није смео да иде, и отуда је претио новим заробљавањима. Исија је, заједно са својом дружином, пресрео код Свињара Стојана, сина Прокопија Топаловића, али је овај, срећом, успео да умакне.³⁵ На ове Исијине акције Шемси паша је одговорио тако што је вршио притисак на њега преко Зејнел-аге Шишковића, најбогатијег и угледног Арбанаса из Вучитрна, који је успео да избави ни кривога ни дужнога Трифуна Попадића.³⁶ Вучитрнци су овог зулумћара упамтили још раније. Једном приликом када је током лета 1900. године са сватовима пролазио кроз Вучитрн, упао је у црквено-школску авлију, са свима њима. Тамо су почели да пуцају, тако да су се Срби из суседних махала у страху разбежали.³⁷

Акције турских власти на сузбијању арбанашких зулума биле су изузетно ретке и углавном се везују за неке појединце, какав је био Шемси паша. Много су чешћи случајеви када власти предузимају непотребне репресивне мере против Срба, или с одобрењем гледају на такве акције од стране Арбанаса. Почетак XX века донео је две такве афере у које су биле укључене и Велике силе. Једна је „Колашинска афера“,³⁸ а друга „Вучитрнска“ или „Вучитрнска учитељска афера“.³⁹ Док је у првом случају турска власт с одобравањем посматрала акције Арбанаса на челу са Исом Бољетинцем, у другом случају је сама била уплетена. Вучитрнска афера започела је тако што су турски државни органи упали у школу и извршили претрес. Пронашли су неколико нецензурисаних књига, због чега су школу затворили, а учитеље Радивоја Орловића, Са-

³⁵ С. Ј. Аврамовић госп. др Михаилу В. Вујићу, пред. Мин. савета, Мин. ин. дела, Пов. Но 344, од 24. новембра 1901.

³⁶ Б. Перуничкић, *Сведочанство о Косову*, 7.

³⁷ Писар Ђ. Настасијевић Алекси С. Јовановићу, пред. Мин. савета, Мин. ин. дела, Пов. Но 184, од 16. августа 1900.

³⁸ О Колашинској афери, в. Д. Т. Батаковић, *Испрага оружја у Ибарском Колашину 1901. године*, Косовско-метохијски зборник 1, Београд 1990, 269–284.

³⁹ О Вучитрнској афери, в. О. Николић, *Српске школе у Вучитрну 1828–1912*, 195–220.

ву Клинића, Јевђу и Томку Фртунић спровели у затвор у Приштини. На интервенцију Србије и Великих сила, пре свега Русије, султан је после три месеца донео аболицију и ослободио учитеље, али је то на њих оставило тешке последице. Јевђа Фртунић је умро три месеца после ослобађања, док је његова жена Томка, која је иначе трудна боравила у затвору, умрла 1907. године.

Учестале афере, потакнуте великим зулумима, нагнале су Србију на енергичну акцију код Порте, током 1902. године. Ову акцију подржала је августа месеца и црногорска дипломатија. Српски посланик у Цариграду захтевао је следеће мере: 1) правилну и за све народе једнаку примену закона; 2) да престане политика повлађивања Арбанасима.

У том смислу предложено је да се разоружају Арбанаси или да се и Србима дозволи ношење оружја; да се појачају турски гарнизони у свим местима са мешовитим српско-арбанашким живљем; да се уклоне корумпирани и поставе савесни турски чиновници; да се уведу административне и судске реформе са већим српским учешћем у управи и судству; да се спроведе аграрна реформа.⁴⁰ Русија је подржала захтев Србије, јер то није дирало у основе status-a quo, који је 1897. године утврђен са Аустроугарском.⁴¹ Да би предухитрио реформе које су спремале Велике силе, посебно Русија и Аустроугарска, које су по чл. 23 Берлинског уговора имале право заштите хришћана у Турском царству, султан их је објавио у новембру 1902. На челу реформне акције налазио се Хусеин Хилми-паша. Ова акција углавном је испуњавала захтеве српске владе Порти, а то значи да је, између осталог, било предвиђено да се Срби примају у турску жандармерију, као и да се нареди војсци да похвата највеће зулумћаре.⁴² Срби су на ове акције гледали са одобравањем. У складу са прокламованим начелима акције, један број Срба из Вучитрна и околине пријавио се и био примљен у жандармерију.

На Србе заптије у Вучитрну и широм Косовског вилајета није се гледало са одушевљењем. Били су изложени разним шиканирањима, у којима су предњачиле њихове колеге, заптије Арбанаси и Турци. Поред овога, Срби заптије су, још увек необучени и неискусни, слати у прве

⁴⁰ *Косово и Меџохија у српској историји*, 263.

⁴¹ *Историја српског народа*, VI/1, 323–324 (Д. Т. Батаковић).

⁴² В. Стојанчевић, *Прилике у западној половини Косовског вилајета према извештајима аустроугарског конзула у Скопљу 1900. и 1901. године*, *Историјски часопис XII–XIII (1961–1962)*, 317–325.

борбене редове, „на баск’н“, где су били изложени ризику да настрадају. Такође, ако је требало ухватити неког арбанашког зликовца, на његову кућу слали би Србе. Све ово је рађено с једним циљем – да се Срби заптије уплаше и напусте заптијску службу.⁴³

Власти су, такође, кренуле и са хапшењем познатијих зулумћара. Тако су из Вучитрна ухапшени и пребачени за Митровицу Асан Мула Јашаревић, Афуз Реџепа Кариманагић и брат му Ахмет ага, Ибрахим ага, Хациазирагић и Иса Мула Фејзуловић. Срби су се овоме много обрадовали, нарочито због хапшења овог последњег, који им је много зла нанео.⁴⁴

Ова реформска акција убрзо је пропала и имала је само контраефекте, јер су зулуми, након њеног пада, још више појачани. Већ следеће године у Србију се, у Топлички округ, иселило пуно српских породица и појединаца. Из Вучитрна и његове околине иселили су се Огњан Анђелковић из Сибовца, Мита Савић, Ђура Петронијевић, Владимир Башчаревић, Трајко Перић – сви из Гојбуље, Љубомир Јовановић из Борчана, Алекса Михајловић Бојовић и Стеван Васиљевић из Главотине, Радосав Стевановић и Станко Јанковић из Прилужја, Благоје Студић, Јован Михајловић и Лазар Мурганић из Вучитрна и Кита Милојевић из Бабиног Моста.⁴⁵

Из приложеног списка видимо да је већина пребеглих са села, што указује да су зулуми били већи тамо него у граду. О овоме сведочи податак о мукама мештана Прилужја и других српских села у подножју Чичавице. Становници Прилужја већ дуже времена нису смели да иду у шуму по огрев с друге стране Ситнице. То су им бранили Љаха Незиров из Бенчука и Фериз из Мемича. Прилужани су за десет година упутили преко 12 тужби на овакво понашање, али власти нису одговарале на њих. Поменути зулумћари не само да су спречавали одлазак у шуму мештанима из Прилужја него су вршили и директне атакe на њих. Тако су једном приликом умало убили Гојка Станимировића, кмета села Прилужја, али су га сељани молбама одбранили.⁴⁶ Да се одбрани, међу-

⁴³ С. Ј. Аврамовић госп. Сими М. Лозанићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 70, од 11. марта 1903.

⁴⁴ С. Ј. Аврамовић госп. Љубомиру Каљевићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 190, од 10. јула 1903.

⁴⁵ Б. Перуничкић, *Сведочанство о Косову*, 227–228.

⁴⁶ С. Ј. Аврамовић госп. Сими Лозанићу, Мин. ин. дела, Пов. Но 38, од 6. фебруара 1903.

тим, није успео Ђора Марковић из овог села, кога је Мехмед, син Шабана Хоџе из Бенчука, ранио секиром у руку.⁴⁷

Ни пљачке и паљевине нису биле ретке. Тако је Ристи Н. из Прилужја Љан Стровац украо једног бивола. Срећку Вулетићу из Свињара украдено је 20 оваца, а он је рањен. Сељани су га таквог однели у Вучитрн и жалили се судији и кајмакаму, али они нису предузели ништа.⁴⁸ Понекад се дешавало да Срби и не смеју да пријаве претње којима су изложени. Такав је био случај Филипа Миливојевића из Новог Села Беговог коме је претио неки Арнаутин из Дренице да ће га убити, али он не сме да каже име тог зликовца.⁴⁹

Слична је ситуација и у другим селима вучитрнске околине. Што су села удаљенија од вароши, то је зулум у њима већи. Тако су мештани села Шљивовица често били изложени нападима Арбанаса из Бајгорске Шаље. Нападима су били изложени Трајко, Аритон и Крсман Мићић, али су успели да се одбране. Нису, међутим, успели да сачувају волове, а то није пошло за руком ни Милојку Перићу и Мирку Стевићу, којима је украден по пар волова.⁵⁰

У зулумима над Србима нису заостајали ни Черкези из села Становца. Они су, једном приликом током јула 1904. године, напали оца Теофила, игумана манастира Дечана, и његовог сапутника Хаџи Руфима, дечанског монаха, који су се на пропутовању из Митровице у Приштину зауставили у Прилужју да преноће. Тада су испребијали Трајка Милосављевића из Прилужја, који је покушао да им објасни да су поменути људи цењени и поштовани монаси. Черкези нису хтели да послушају ни заптију којег је вучитрнски кајмакам послао да ове монахе отпрати до Приштине.⁵¹

Последње године турске власти на овим просторима донеле су још више зулума Србима. Ово је било омогућено и хаотичним стањем у самој турској држави. Борбе присталица старог режима са покретом младотурака, у којима су активно учествовали и Арбанаси, Србима су

⁴⁷ Б. Перуничкић, *Зулуми ага и бегова*, 320.

⁴⁸ Вицеконзул Милан М. Ракић Николи Пашићу, пред. Мин. савета, Мин. ин. послова, ПП бр. 975, од 22. новембра 1906.

⁴⁹ Прилог извештаја, ПП Но 1051, од 19. децембра 1904.

⁵⁰ М. Ракић, Мин. ин. послова, од 5. децембра 1906.

⁵¹ Вицеконзул Ђ. Настасијевић генералу Сави Грујићу, пред. Мин. савета, ПП Но 593, од 20. јула 1904.

стварале нове невоље. Младотурски покрет није остварио тежње Арбанаса, због чега они масовно устају на побуну 1908. године. Ова ће побуна перманентно трајати готово до самог напада балканских савезника на турску тржаву.⁵²

Арбанаси нису могли да прихвате реформу у Косовском вилајету и нови младотурски устав, који их је изједначавао са другим народима, односно са Србима. Због тога су били у сталном сукобу са властима и често у оружаним побунама. Захтевали су повратак на старо стање. Током марта и априла 1909. године избиле су побуне у многим местима, а један од центара био је и Вучитрн. Турске власти су се устезале да предузму мере, не желећи да улазе у сукоб са њима.⁵³ Побуна се протегла и на 1910. годину. Од Порте је био упућен Џабир-паша да угуши побуну. Према његовом сведочењу, највише брига му је задавала побуна у вучитрнском крају и Дреници. У свом походу он је очекивао оружани сукоб у Вучитрну.⁵⁴

Реформе које је покушавала да спроводи централна турска власт ометали су, поред Арбанаса, и локални органи власти. Тако је приштински мутесериф вратио кућама Србе регруте из Вучитрна и косовских села. Образложење му је било да у Приштини нису добили никакву наредбу о позиву регрута хришћана, што свакако није одговарало истини.⁵⁵

Да би ублажили оштрину арбанашких побуна, власти су кренуле са акцијом протеривања Срба са земље и насељавању на њој Арбанаса или мухаџира.⁵⁶

Младотурски покушај да се поправи положај земљорадника довео је сељаке у још гори правни и економски положај. Чифчије су из сувласничког односа прелазиле у прости закупнички. Овима више нису били везани за земљу, а то је агама и беговима омогућавало да их лако протерају са својих имања.⁵⁷ Позив Порте да се бесплатно изврши пренос имања на наследнике из фебруара 1910. године само је омогућио Арба-

⁵² Вид. С. Драшкић, *Албанци и Младотурски покрет 1902–1911. године*, Косовско-метохијски зборник 1, 287–305; Б. Храбак, *Косово према Младотурској револуцији 1908. године*, Обележја IV/5, Приштина 1974, 107–151.

⁵³ Б. Перуничић, *Сведочанство о Косову*, 24.

⁵⁴ М. Ракић, Мин. ин. послова, од 13. априла бр. 48.

⁵⁵ Вицеконзул М. М. Ракић, Мин. ин. послова, бр. 45, од 7. марта 1910.

⁵⁶ Вицеконзул Љуб. Нешић, Мин. ин. дела, ПП Но 669, од 19. јула 1910.

⁵⁷ Ђ. Микић, *Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX и почетком XX века (од чифчијства до банкарства)*, Београд 1988, 114–115.

насима који су се населили на земљи протераних Срба да то своје заузеће легализују.⁵⁸

Оваква ситуација задесила је и већину становника села Гојбуље у вучитрнској општини. Њих је познати зулумћар Ахмед-ага Мађуни, зван Кариманага, протерао са својих имања.⁵⁹

Када су неки од њих на основу закона о повраћају насилно притиснутих имања с почетка 1910. године покушали да поврате одузето имање, локалне турске власти су то на разне начине одуговлачиле. Такав је пример Мирјане, жене Живка Стефановића из Вучитрна, која је пред комисијом тражила повраћај имања свог оца Радисава Савића из Гојбуље. Комисија ју је упућивала на то да пријаву мора да поднесе лично њен отац или да она мора да има његово овлашћење. Радисав Савић је већ био избегао у село Горња Речица у Топличком округу и ово није могао да уради, па је Кариманага задржао имање.⁶⁰ Протерани Гојбуљци вратили су се у своје куће и на имања тек по доласку српске војске 1912. године. Овакви примери сведоче о неспремности турских власти да реформе спроведу у дело. О томе сведочи и број учињених зулума у току последње две године турске власти. Нарочито су били изложени зулумима мештани Прилужја, Племетине, Главотине, Неволана, Слатине, Бањске, Шљивовице, Мироча, Гојбуље и Новог Села.⁶¹

Ово несносно стање Срба нису успеле да побољшају никакве реформе и њихов положај се поправио тек по доласку српске војске и ослобођењу ових крајева од турске власти. Примери страдања Срба у Вучитрну и његовој околини најдрастичније осликавају положај Срба у Старој Србији у задњим деценијама турске власти на овим просторима.

---

⁵⁸ Б. Перуничкић, *Зулуми ага и бегова*, 21–22.

⁵⁹ Ђ. Микић, нав. дело, 120–121

⁶⁰ Љуб. Нешић, Мин. ин. дела, ПП бр. 672, од 19. јула 1910.

⁶¹ Вид. *Задужбине Косова*, 715–727.

Vesna Sekulić

POGROMS AGAINST SERBIAN POPULATION IN THE REGION OF VUČITRN
AT THE END OF XIX AND BEGINNING OF XX CENTURY

The position of Serbian population of Vučitrn and its surrounding was extraordinary difficult, and even harder than in other areas of Kosovo region, at the end of XIX and the beginning of XX century. Being always complicated, position was getting more and more difficult. Some affairs happened, like „Vučitrn teacher's affair“ in which some European powers of the time took part, as well. Illustrated by numerous examples, the paper shows the position of Serbian population of the Vučitrn county at the time.

Key words: Vučitrn county, Serbs, Albanians, Crime